

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága a szünidők előtti utolsó ülését, az akadémia földszinti saroktermében, június hó 8-án tartotta.

Az ülésnek jelentőséget kölcsönzött, hogy a bizottság újonnan megválasztott s az összes ülés által megerősített katonai segédtagjai, nevezetesen nemes-ságodi Szveticz József ezredes, a Ludovika Akadémia igazgatója, továbbá Zsoldos Ferencz ezredes, a honvédelmi miniszterium katonai ügycsoportjának főnöke, ez alkalommal jelentek meg először a bizottság ülésén.

Az ülés kezdetén Hollán Ernő ny. altábornagy, bizottsági elnök, meleg szavakkal üdvözölte a bizottság új tagjait, fölkérvén őket, miszerint a bizottság törekvéseit részint illetékes tanácsaik, részint pedig a bizottság ügyeinek, mely egyszersmind a magyar honvédség ügye is, saját hatáskörükben való pártolása által elősegíteni sziveskedjenek.

Ezek után Rónai Horváth Jenő százados, ki a bizottságnak eddig, mint segédtag csak helyettes előadója volt, e megbízatását az Akadémia levelező tagjává történt megválasztatása folytán letette; a bizottság ezt tudomásul véve, nevezett századost azonnal újból, még pedig valóságos minőségben *előadóvá* egyhangúlag megválasztotta s fölkérte, hogy a bizottsági előadó ügyeit továbbra is vezesse. A választás a szünet közelsége miatt csak az után fog az összes ülésnek megerősítés végett fölterjesztetni.

Az előadó ezután jelentést tett a folyóirat ügyeiről, bemutatta a legközelebb megjelenendő II. füzet rajzait s jelentést tett a munkálatokról, melyek még közlésre várnak.

Végre még néhány belső ügy elintézése után az ülés véget ért.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Bécs megadási föltételei, a városnak Mátyás király által 1485. június hó 1-én történt elfoglalása alkalmával.

A III. Frigyes császár ellen folytatott háborúk Mátyás király hadjáratai között kiváló helyet foglalnak el és valóban sajnálatra méltó dolog, hogy még nem akadt magyar író, ki e tárgygyal behatóbban foglalkozott volna. Mint minden magyar hadtörténelmi dologról, úgy erről is legelőször egy német, még pedig osztrák mű¹⁾ jelent meg, mely ha hadtörténelmi mű számba nem is jöhet, elég jó kisebb történelmi monographia, melyből sok érdekes és eddig kevésbé ismert dolgot olvashatunk.

A csatolt mellékletek közül föltűnt nekünk a 64. számú okmány, mely ama föltételeket tartalmazza, melyek Bécs városa által Mátyás király elé terjesztettek, a király által azokra hozott határozatokkal együtt; ez okirat, melynek német eredetije a bécsi városi levéltárban őriztetik, latin fordítása pedig a bajor codexben jelent meg,²⁾ eredetiben még egy, általán nem közöltetett, sőt mint az Szalay³⁾ és mások előadásából kitűnik, még létezése sem volt közismert dolog. Ez okból észszerűnek véljük ez okmányt magyar szövegben, a mennyire az a XV. századbéli német szövegből fordítható, a következőkben megismertetni:

Czikkék Bécs megadásáról. A következőkben foglaltatnak azon czikkék, melyek a legfelségesebb fejedelemnek és úrnak, *Mátyás*, Magyarország és Csehország királyának stb. Bécs város polgármestere, bírái, tanácsa és egész közönsége részéről azon megegyezés folytán eleibe terjesztetnek, melyet ő királyi kegyelmével a szent pünkösöd szombatján meghatalmazott követségök útján kötöttek s ma hétfőn megerősítettek, és mely szerint ők azon esetben, ha a legközelebbi Úrnapját megelőző szerdáiig a császár ő Felsége által föl nem mentetnek és meg nem szabadíttatnak, magokat ugyanezen szerdán ő királyi kegyelmének megadják, őt uroknak s fejedelmöknek tartják s elismerik, s mely megegyezés sze-

¹⁾ *Dr. Karl Schober*: Die Eroberung Niederösterreichs durch Mathias Corvinus in den Jahren 1482—1490. Wien, 1879.

²⁾ Cod. bavar. 1585, p. 419—421.

³⁾ Szalay László: Magyarország története III. köt. 320. l.

rint ő királyi Felsége a város kívánalmainak eleget tenni kegyelmesen megígérni méltóztatott.

Articulus primus. Hogy Keller János császári ügyvivő Wulfstorfer, Stral és Geyer János kapitányok, a császári védőrség tisztjei, altisztjei és közkatonái, senkit sem véve ki, életökkel, vagyonukkal s javaikkal Bécsből szabadon távozhassanak és ő királyi Felsége és hozzátartozói által ne akadályoztassanak.

Responsio. Ő Felsége ezt megengedi, kikötvén mindazonáltal, hogy semmit mi a császár ő Felsége tulajdonát képezi magokkal ne vihessenek, ami a császár ő Felségéé, mindent ott hagyjanak, s hogy a nevezett ügyvivő, kapitányok, tiszték, altiszték és közkatonák mától a legközelebbi szombatig Bécsből elvonuljanak.

Artic. 2. Hogy a császári ügyészek, ő császári Felségének hivatalnokai s a város polgárai a városból elvonúlhassanak, és ő királyi Felsége kegyelmesen megengedje, hogy mindezek vagyonukat magokkal vihessék, egyéb javaik fölött pedig szabadon rendelkezhessenek.

Resp. Ő Kegyelme azt válaszolja, hogy ő senki ellen ellenséges indulattal nem viseltetik, s nem fog nekik reá okot adni, hogy a városból elvonuljanak s mindenkit szívesebben tart meg alkalmazásában; akik mindazonáltal távozni kívánnak, megengedi, hogy személyökre nézve egy hó alatt eltávozhatnak, s hogy javaikat egy év lefolyása alatt a város szokásai szerint eladhassák.

Artic. 3. Hogy ő királyi Felsége a városnak, a czéheknek s általában a külön törvénykezési joggal bíró testületeknek jogaikat, szabadalmaikat, szokásaikat s ősiségeiket, úgy mint azokat a római császár és király-, nemkülönb magyar királyoktól, Ausztria fejedelmeitől s hercegeitől stb. bírják, kegyelmesen megerősítse, őket együttvéve és külön ezek szerint kormányozza, őket védje s megoltalmazza, s nekik ezen jogaikat és szabadalmaikat inkább növelje, semmint kisebbitse.

Resp. Ez ő Felsége akarata is, jogaikat szívesen helybenhagyja s megerősíti, azokat inkább növeli semmint kisebbiti s velök általában mint kegyelmes királyuk s urok szándékozik bánni.

Artic. 4. Hogy ő királyi Kegyelme a Velencei s más országokba vezető szárazföldi s vízi utakat a kereskedelemnek és iparnak megnyissa, hogy Bécs ez irányokban ősi szokás szerint kereskedést űzhessen, s ez útnak idegen kereskedők általi szabad használatát meg ne engedje.

Resp. Ő királyi Felsége kegyelmesen intézkedni fog, s gonddal viseltetik, hogy a kereskedelmi utak úgy vízen mint szárazon a lehető legrövidebb idő alatt megnyitassanak.

Artic. 5. Hogy azon esetre, ha jövőben a császár és a király ő Fel-

ségeik között újabb szerződés vagy egyezség köttetnék, ő királyi Felsége rólunk meg ne feledkezzék s az egyezésben oltalmunkról gondoskodják.

Resp. Ő Kegyelmessége válaszolja, miszerint e fölött aggódnok fölösleges, mivel sem ő Kegyelmessége a király, sem pedig utódai nem fogják megengedni, hogy akár Bécs, akár más részek, melyek a császár ő Felségétől elvétettek, akár a császárnak, akár örököseinek valaha visszaadassanak; miről ő királyi Kegyelmessége, Bécsset, ha kívántatik, okirati-lag is biztosítja.

Artic. 6. Hogy ő királyi Felsége kegyelmesen intézkedjék, miszerint a polgárok és lakosok házai és lakásai biztonságban s érintetlenül maradjanak s ők magok erőszakoskodásoknak kitéve ne legyenek.

Resp. Ő királyi kegyelmessége erről intézkedni fog s a lakosságot nem csupán saját katonaságától, de ellenségeitől is olykép megvédi és megoltalmazza, miszerint érezzék azt, hogy ő királyi Felsége oltalma alatt biztosságuk nagyobb, mint eddig volt.

Artic. 7. Hogy ő királyi Felsége a várost más néppel és katonáival túl ne terhelje.

Resp. Ő Kegyelmessége ez iránt legjobb belátása szerint fog intézkedni s gondja lesz reá, hogy mindazok, kiket a városba hoz, annak inkább hasznára, mint kárára legyenek.

Artic. 8. Hogy ő királyi Kegyelmessége az adósokat, vagy kik adósokká lesznek, szabadon ne bocsássa s nekik adósságaik megfizetését el ne engedje.

Resp. Ő királyi Kegyelmessége ebbe beleegyezik.

Artic. 9. Hogy ő királyi Felsége minden ítéletet, mely eddig hozott, vagy jövőben hozatni fog, jogerőben meghagyjon és senkinek a büntetést el ne engedje, se kegyelmet ne adjon, ép úgy ha polgárok a város ellen vétettek és megbüntettettek, vagy jövőben büntettetni fognak, ő királyi kegyelmessége az igazságszolgáltatásnak szabad folyást engedjen.

Resp. Ő kir. Felsége beleegyezik, hogy az eddig hozott ítéletek jogerőben maradjanak, valamint a polgárokra nézve is az eddig történeteket helybenhagyja, a jövőben történendőkre nézve azonban ő királyi Felsége, mint méltányos is, az elhatározást saját felsőségének tartja fenn.

Artic. 10. Hogy azon esetben, ha ő királyi Felsége tovább is háborút viselne vagy hadjáratot indítana, Bécs városát, tekintettel az eddig szenvedett nagy károokra s általános szegénységére, mindaddig kegyelmesen megkímélje, míg vagyona gyarapszik s a város jobban fölvirágzik, továbbá, hogy a várost szabadalma s ősi jogai ellenére hadba ne kényszerítse.

Resp. Ebbe ő Felsége beleegyezik, de csak bizonyos időre.

Artic. 11. Hogy ő Felsége mindazon hadi anyagot és egyéb javakat, melyek a táborok és külvárosok elfoglalásánál kezeibe jutottak, a város birtokába visszaadassa s azokat jövőben kegyelmesen szaporítsa és javítsa.

Resp. Ő Felsége ebbe beleegyezik, s mindazt, mi még megvan, a városnak visszaadatja.

Artic. 12. Hogy a városnak azon adóssága, mely Tobesch úrnál (?) még függőben van s a várost terheli, ő királyi Felsége által elengedtetvén, a város kötelezvénye a tanács kezeibe visszaadáséék.

Resp. Ő királyi Felsége ezt elvállalja s a kötelezvényt a városnak visszaadatja.

Art. 13. A város kéri ő királyi Felségét, hogy a Duna-híd vámját, melyben ő Felségének — az építési és kölcsönrészletek levonása után — része van, a városnak egészen átengedje s a vámot néhány évig részfizetés nélkül beszedni engedje.

Resp. Ez ügyben ő Felsége annak idején saját legjobb belátása szerint fog cselekedni.

Artic. 14. Hogy a Bécs város polgárai vagy lakosai által kereskedelmi forgalomban vizen vagy szárazon elszállított vagy behozott bor vagy egyéb árú a régi sorompóknál és új vámházaknál szabadon átbocsátassék, e sorompók és vámok mindenütt, szárazon és vizen megszűnjenek s jövőben ne engedélyeztessenek.

Resp. Ő királyi Felsége mihelyt Bécsbe bevonúl, általános országgyűlést fog hirdetni és ezen úgy a várossal, mint az országgal tanácskozni és mindenkben olykép fog intézkedni, a mint azt a város és az ország java megkívánja.

Artic. 15. Hogy az idegen kereskedők és vendégek, kik Bécsben tartózkodnak, itt életökkel és vagyonukkal együtt a békeszerződésbe befoglaltassanak, s továbbra is biztonságban maradjanak, amint eddig is az osztrák herczegek oltalma alatt állottak.

Resp. Ő királyi Felsége ebbe beleegyezik.

Artic. 16. Hogy ő királyi Felsége a császári ügyész, tanácsosok és más alkalmazottak házait és egyéb a város területén fekvő vagyonukat érintetlenül hagyja és azok erőszakos elfoglalását vagy megsértését meg ne engedje.

Resp. Ő Felsége, mint fentebb már említettett, országgyűlést szándékozik egybehívni; azoknak, kik ez alkalommal a király ő Kegyelmességének engedelmeskednek, őt fejedelmökül és urokül elismerik, minden javaik meghagyatnak és királyi oltalomban részesítetnek; ellenben azok ellen, kik ezt nem teszik s ő királyi Felségét megvetik, valamint javaik

ellen is, ő Felsége oly módon fog eljárni, mint engedetlen és rakoncztalan alattvalókkal szemben illik.

Artic. 17. Hogy ő királyi Felsége a város becsülete érdekében és ősi hagyományainak megfelelőleg meg ne engedje, hogy a zsidók Bécs városában szabadon járjanak-keljenek és kereskedést űzzenek, már csak azért sem, mivel kitasztásuk ama becstelenség miatt történt, melyet időnk előtt a mindenható Isten fián elkövettek.

Resp. Ő királyi Felsége beleegyezik.

Artic. 18. Hogy a város ősi joga és szabadalma ellenére magyar bor a város kerületébe be ne hozathassék s avval itt kereskedés ne üzet-hessék.

Resp. Ő királyi Felsége intézkedni fog, hogy ez ne történjék, fenn-tartván azonban, hogy magyar bort saját udvartartása számára szabadon hozathasson s fogyaszthasson.

Artic. 19. Hogy a karinthiai kapu előtti polgári kórház a sörházzal és egyéb javaival fönntartassék és e helyen kívül sört csapról mérni senkinek se legyen szabad.

Resp. Ő királyi Felsége kegyelmesen beleegyezik s ellenkező eljá-rást senkinek sem fog megengedni.

Artic. 20. Hogy ő királyi Felsége mindazon foglyokat, kik a város szolgálatában állottak, vagy annak szolgálatába állani kívánnak, váltság-díj nélkül elbocsássa.

Resp. Ez ő kir. Felségének is akarata s kívánja, hogy a város szintén az összes foglyokat, tartozzanak azok akár a király zsoldosai közé, akár nem, csere útján, illetőleg váltságdíj nélkül szabadon bocsássa.

Artic. 21. Hogy ő királyi Felsége az összes zárdákat, templomokat, továbbá az egyetemet jogaikban és szabadalmaikban megerősítse, őket megvédje és megoltalmazza.

Resp. Ő királyi Felsége akkép fog intézkedni s szabadalmaikat inkább növelni semmint csorbítani fogja.

Articulus 22. et ultimus. Hogy azon polgároktól és lakosoktól, akik a császár ő Felsége irányában akár adóban, akár vámban vagy más módon tartozásban vannak, ez tőlök ne rögtön követeltessék, hanem nekik a fizetésre idő engedtessék.

Resp. Ő királyi Felsége ebbe beleegyezik s őket zaklatni nem fogja.

És ily módon készítettetek e czikkek két egybehangzó példányban, s mindegyik félnek egy példány, urunk és királyunk, Mátyás, Magyarország és Csehország királyának stb. valamint Bécs városának pecsétjével is ellátva, kézbesítettetek.

Mi, fentebb említett Mátyás, ezennel elismerjük, hogy a fölsorolt

czikkekebe a megjegyzett módon beleegyeztünk, beleegyezünk továbbá ez írásunkkal, megerősítjük azokat királyi szavainkkal s Magunkat azok hí és gontos végrehajtására kötelezzük.

Kelt Bécs külvárosában a szent Miklós zárdában, Pünkösöd hétfőjén az Úr 1485-ik esztendejében.

*Egy magyar katona a XVII. század elejéről.*¹⁾

A XVII. század elején, midőn a seregek majd kizárólag zsoldos csapatokból állottak, a tekintélyes, hírneves és a toborzás mesterségét jól értő férfiak nagy becsben állottak. A császári fővezérlet magyar uraknak csapatok toborzására vonatkozó ajánlatait annál szívesebben vette, mert a nemzeti fölkelések következtében Magyarországból katonai segítségre csak ily módon számíthatott; innét van, hogy némely jelesebb katona a császártól nemcsak egyszer, de négy-ötször is nyert megbízó levelet arra, hogy a császár számára magyar zsoldos csapatokat szervezzen.

Ezek között különös figyelmet érdemel egy *karcasai Somogyi Mátyás* (néha Karchai, továbbá Somodj és Somogi) nevű vitéz, ki 1605-től kezdve, amikor a császár szolgálatába szegődött, 1621-ig, tehát rövid 15 évi időszak alatt 2600 magyar huszárt és 5300 hajdút, összesen tehát majd 8000 harczost toborzott a császár zászlói alá.

Változatos életéről a cs. és kir. hadi levéltár iratai alapján a következők jegyezhetők föl:

Somogyi Mátyás egy Zemplén megyei nemes családból²⁾ származott s már kora ifjúságában a katonai pályára lépett; pályája kezdetéről keveset tudunk, s csak az bizonyos, hogy a Bocskay-fölkelés alkalmával már hírneves ember volt s Bocskay alvezérei közé tartozott; mint ilyen 1605-ben Bocskaynak a Csallóközben hagyott hadait vezérelte s ekkor történt, hogy Béla testvérével s a vezénylete alatt álló csapatok egy részével július 27-én a császáriakhoz pártolt át. Somogyi Mátyás ekkor császári ezredessé és csallóközi főparancsnokká neveztetett ki,³⁾ s 1000 magyar huszárból és 200 hajdúból álló csapatára császári megbízó levelet nyert;⁴⁾ testvére alezredes lett s neki egyúttal valamely vár kapitánysága ígértetett. Ugyanez év augusztus havában Somogyi Mátyás Mörsperg ezredessel együtt, mint császári biztos Magyar-Óvár lakosságának kártérítési

¹⁾ A csász. és kir. hadi levéltár iratai alapján.

²⁾ Somogyi ugyan az iratokban néha «Freiherr»-nek is czímeztetik, de báróságára igazoló okirat nincs.

³⁾ Udv. hadi tanács Exp. Pr. 1605—1610. Best. 1605.

⁴⁾ Ugyanott.

ügyeit rendezte, s más fontos szolgálatokat tett, melyekért a császár egy 300 tallér értékű arany lánczezal ajándékozta meg.

A következő évben Somogyi a császár megbízásából bizalmas levelezést folytatott Batthányval, mely legfőképp a magyar ügyek rendezésére s egy nagyobb magyar zsoldos-had szervezésére vonatkozta; csapatainál azonban a zsold hiányos fizetése folytán zavargások törtek ki; ez 1607-ben is így folyt, de Somogyi hadait kifizetvén, azokat újra fegyvelte; Somogyi ekkor balassagyarmati főkapitánynya neveztetett ki, s ezen, valamint a következő két évben a Bocskaytól elpártolt hajdúságnak a császár részére leendő megnyerésében s e csapatok szervezésében fáradozott. Ez jól sikerült és Somogyi 1610-ben egy jól szervezett hajdú-sereg élén császári parancsra a Vág völgyébe vonult; de innét csakhamar visszatért, az Althan tábornok alá helyezett hajdú-sereg pedig lassankint feloszlott.

Gyarmaton az ottani katolikus vallású csapatok kérelmére ki-
eszközölte a császárnál a kath. templom fölépítését; ugyanekkor megbízást nyert a császártól, hogy Báthory és hadai felől tudomást szerezzen; e vállalat sikere helyreállította már ingadozó hitelét, mely még jobban megszilárdult, midőn 1614-ben Füleken az Arconat Ferencz várkapitány ellen föllázadt várórséget tapintatos föllépésével lecsillapította s újra fegyvelte. A császár annyira megajándékozta bizalmával, hogy őt a hadi tanácsnak magasabb állás betöltése esetére figyelmébe ajánlotta. Ugyanez évben ismét csapatokat szervez és e célra neki 300 tallér utalványoztatik; az év vége felé nagy tűz volt Gyarmathon, melynél alezredese Radasóczy Jakab mindenét elvesztette; Somogyi maga könyörgött a császárnál s nem nyugodott, míg Radasóczy összes kára meg nem térítette; ez időkből igen szép és ritka példája ez az alárendeltekről való atyai gondoskodásnak.

1615-ben egy dunai hajóhad létesítésén fáradozott, de már októberben a veszprémi főkapitányságért folyamodik, mely kérelmét sógora Napraghi Dömötör, kalocsai érsek, is támogatja. Ezt ugyan el nem nyerte, de 1616-ban kárpótoltatott az által, hogy csapataival a Kollonics által vezérelt fölkelő sereg ellen küldetett,¹⁾ mi nyugtalan természetének legjobban megfelelt. Az ez alkalommal kidolgozott és a haditanácsnak bemutatott tervei alapos katonai ítélőképességről, leleményességről, kibocsátott intézkedései pedig mély politikai belátásról tanúskodnak.²⁾ A haditanács azonban az ügyet, szokása szerint, elhúzta, s bár Somogyi május-

¹⁾ Udv. hadi tan. Exp. Pr. 1614—1616.

²⁾ Hadi Lev. Feldakten 1616; Fasc. V. 3.

ban személyesen a Csallóközben járt, vállalatát be nem fejezhette; annyit azonban mégis elért, hogy a fölkelőktől körülvelt császári csapatokat veszélyes helyzetökből kimentette. Nem vehető ki az iratokból, e szolgálataiért-e, vagy a velencei (friauli) hadjáratban való részvételeért, bár csapatai itt sok rakoncátlanságot követtek el s végre feloszlattattak,¹⁾ de (Guntramsdorfnál egy kisebb birtokot kapott a császártól ajándékba.²⁾

Mindennek daczára Somogyi 1617 márcziusban a szolgálatból elbocsátatott; de úgy látszik, csakhamar ismét szükség volt reá, mivel októberben császári megbízást kapott 1500 hajdú toborzására s az előzetes költségekre neki 1000 tallér utalványoztatott; e csapat 14 nap alatt együtt volt s Ferdinand főherczeg friauli seregéhez küldetett.

1619-ben sógora, Napraghi Dömötör kalocsai érsek, meghalt, mire Somogyi kérelmet intézett a császárhoz, hogy az érsek hagyatékából némely ezüstnemű, ékszerek, gabona és bor neki kiadassék.

Ez év vált talán legzajosabbá Somogyi életében. Ápril havában császári megbízást kapott 1000 magyar huszár és 1000 hajdú toborzására. Csapata már május első napjaiban menetkészen állt Magyar-Óvárott, de csak a hó végével indult meg, még pedig azon parancsral, hogy Bouquoi seregéhez csatlakozzék, melylyel ama nevezetes, a harminczéves háborút bevezető budweisi hadjáratot végigküzdenő. Somogyi ezrede május 30-án ért Schwechatba, június 1-én átvonúlt Bécsen s Kremsnél Dampierre seregéhez csatlakozott; egy része azonban Fischamend ellen küldetvén, Thurn csapataival ütközetet vívott. Június 10-én az egész ezred Forgách Miklós és Lengyel Boldizsár ezredeivel, Dampierre parancsnoksága alatt, részt vett a Nagy-Zablatj melletti csatában, hol ügyességöknél fogva a zsákmány legnagyobb részét Somogyi emberei tulajdonították el; öt nappal később Bouquoi seregével egyesülve Wisternitz, mellett harczoltak.

E második ütközet után azonban a fegyelem kötelékei felbomlottak; Somogyi zsoldosai inkább a gazdag zsákmány biztosítására gondoltak, mint a hadjárat folytatására s a szökések napirendre tértek; midőn pedig Bouquoi szigorúbb rendszabályokat alkalmazott, az összes magyar csapatok a Somogyi-ezred példájára, nyílt lázadásban törtek ki; 2000 zsoldos ott hagyta a tábort, a megmaradt 500 pedig nagy verekedést rögtönözvén, 1000 Wallenstein-vertes által körülfogott s nagyobbbrészt lekaszaboltatott.

¹⁾ Udv. hadi tan. Reg. Pr. Croatica et Windica 1616. Feldakten XIII. Nr. 2.

²⁾ Udv. hadi tan. Regest. 1616.

Somogyi e lázadás miatt felelősségre vonatván, börtönbe vettetett; de börtönéből később kiszabadult és előbb 100, majd 200 frt havi fizetést kapott, de csak ismételt kérvényezés után, és ekkor sem pontosan.

1621-ben ismét hadi szolgálatra ajánlkozott s ez alkalommal ismét 500 huszárt és 200 hajdút toborzott, melyek helyőrségi szolgálatokat teljesítettek.

A következő évben Somogyi Füleken van s onnét kéri illetékei folyósítását; de a császár, úgy látszik, valamely földbirtok adományozásával végkielégítést akart neki adni; az ügy azonban soká elhúzódott és Somogyi 1623 tavaszán keservesen panaszkodik, hogy 10 személyből és 15 lóból álló háztartásával nem tud hova lenni s miből élni. De még e sanyarú viszonyok daczára sem tud nyugodni s 1624 januárban, néhány héttel halála előtt, újra ajánlkozik csapatok toborzására; de ajánlatára a tagadó válasz már nem találta életben.

Özvegye, született Napraghi Dorottya, a gyarmati főkapitány közbenjárására 7—800 frt végkielégítést kapott. A nyugtalan férfinak, ki egész életét a táborban, harczban töltötte, gyermekei nem maradtak.

Gömöry.

Gróf Nádasdy Ferencz tábornagyi kinevezése. Mária Terézia gróf Nádasdy Ferenczet, mint azt egy felolvasásunkban¹⁾ már fölemlítettük, az 1758-ik év május hó 5-én több mással együtt majdnem titokban nevezte ki tábornaggyá s kinevezése csak 5 hó múlva hirdette-tett ki. A Nádasdy-levéltár iratai közt megtaláltuk e kinevezési okmányt, s bár az okirat a kinevezés titokban tartása felől fölvilágosítást nem ad, mégis érdemesnek tartjuk ez okmányt közölni, már csak azért is, mivel azt hisszük nem sokan vannak olvasóink közt, kiknek ily okmány szemök elé kerül.

Az okirat²⁾ német szövegű s magyar fordításban következőleg hangzik:

Mi *Mária Terézia* Isten kegyelméből római császárné, Germania, Magyarország, Csehország, Dalmátia, Horvátország és Szlavonia királynője, Ausztriai főhercegnő, Burgund, Felső- és Alsó-Szilézia, Styria, Karinthia és Krajna hercegnője, a szent római birodalomnak Morvaországban, Burgauban, Felső- és Alsó-Lausitzban határőrgrófnője, Habsburg, Flandria, Tyrol és Görz hercegített grófnője, Lothringeni és Baari

¹⁾ *Századok* 1888. V. füzet.

²⁾ Eredetije a gróf Nádasdy-család nádásdladányi levéltárában. Okiratok; Fasc. 7. Nr. 19.

hercegné, Toscana nagyhercegnéje: lovassági tábornokainknak, táborsernagyainknak, altábornagyainknak, generális-főstrázsamestereinknek, ezredeseinknek, alezredeseinknek, főstrázsamestereinknek, lovas- és gyalogkapitányainknak, hadnagyainknak, zászlótartóinknak, strázsamestereinknek s egyéb parancsnokainknak, együtt és mindegyiknek külön, nemkülönben egyetemlegesen összes lovas- és gyalog hadi népeinknek, bármely nemzethez tartozzanak, bármely méltóságot, állást vagy hivatalt viseljenek, és Nálunk hadi szolgálatot teljesítenek, királyi Kegyelműnket küldjük, minden jót kívánunk s velök ezennel legkegyelmesebben tudatjuk, hogy Méltóságos belső titkos tanácsosunkat, Horvátország bánját, lovassági tábornokunkat s megbízott ezredesünket *gróf Nádasdy Ferenczet*, kegyelmes tekintettel ama hadi szolgálatokra, melyeket legfenségebb Ausztriai Házunknak fáradhatlan buzgósággal és állandó hűséggel hosszú időközön át eredményesen teljesített, az e mellett minden alkalommal bebizonyított állhatatos vitézségére, jeles hadi tapasztalataira és egyéb dícséretes tulajdonságaira és mindezek következtében személyébe helyezett különös bizalmunknál fogva ezennel *valóságos császári királyi tábornaggyunkká* emeltük és legkegyelmesebben kineveztük, minek folytán kívánjuk, hogy ő ezentúl és jövőben mindenki által valóságos tábornagynak tartassék, elismertessék és tiszteltessék, s neki mindenki mint ilyennek engedelmeskedjék; továbbá kegyelmesen és komolyan megparancsoljuk a fentebb említetteknek s azok mindegyikének külön, hogy mindazt amit gróf Nádasdy Ferencz Nevünkben nektek együttesen, vagy bármelyikén külön, ezen megbízott hivatalánál és parancsnoki állásánál fogva időről-időre rendel vagy parancsol, vagy amire benneteket utasít, azt mindenkor, minden habozás nélkül, pontosan és szorgalmasan végrehajtsátok, és vele szemben oly módon viselkedjete, mint hűséges és becsületes lovassági tábornokoknak, táborsernagyoknak, altábornagyoknak, generalis-főstrázsamestereknek, ezredeseknek, alezredeseknek, főstrázsamestereknek, lovas- és gyalogkapitányoknak, hadnagyoknak, zászlótartóknak, strázsamestereknek, egyéb parancsnokoknak s minden hadi népeknek kötelességében áll, mint azokhoz illik s mint Mi azt tőletek kegyelmesen elvárjuk. Ez által legkegyelmesebb parancsunkat, akaratunkat és véleményünket teljesítitek.

Kelt székvárosunkban Bécsben az ezerhétszáz ötvennyolczadik év május hó 5-ik napján, Uralkodásunk tizennyolczadik évében.

Maria Theresia, m. p.

Ad mandatum Sacrae Cæsareo-regiæ

Ig. v. Harrach, m. p.

Majestatis proprium.

Neipperg, m. p.

J. F. Fr. v. Plöckhner, mp,

Mint az időben minden magasabb kinevezés, úgy ez is két, egymástól csekély részben különböző példányban, egyike Mária Teréziától, másodika pedig a császártól van kiállítva; ez utóbbiban¹⁾ a császár czíme: «Mi Isten kegyelméből választott római császár, a birodalomnak minden időkben oltalmazója, Germania és Jeruzsalem királya, Lothringen és Baar hercege, Toscanai nagyherceg, Charlevillei fejedelem, Nómény határőrgrófja, Falkenstein grófja».

Az okirat Nádasdy által a császár «elődeinek és a birodalomnak» tett szolgálatokra hivatkozik, s őt «császári tábornagygyá» nevezi ki.

A vallonok lázadása, Pápán 1600-ban. A török hódoltság idején a császár birtokában levő végvárakban elhelyezett védőrség többnyire külföldiekből állott; volt ott német, spanyol, francia, vallon stb., míg a magyarság többnyire csak csekély töredéket képezett. Az idegen csapatok kivétel nélkül zsoldosok valának, kiknek vitézsége, de különösen *hűsége* csak addig tartott, míg a szerződésileg kikötött zsoldilleték pontosan kijárt. Ámde a császári pénztár századokon át mindig egy nagy betegségben szenvedett, t. i. túlságos gyakran üres volt, minek folytán a zsold fizetése heteken, néha hónapokon át felfüggesztetett. A német zsoldosok ebbe aránylag könnyen belenyugodtak s türelmesen megvárták, míg a császári pénztár megtelik s illetékeiket akkor egyszerre kapván meg, abból nem ritkán egész vagyona tettek szert. Nem így a hevesebb vérű francia, spanyol és vallon katonák, kik zsoldjuk elmaradása esetén előbb a fegyelmet félrevetve rakonczátlankodtak, majd nyílt lázadásban törtek ki s ha ellenség állott közel, nemcsak hogy magok annak pártjára tértek át, de sőt az őrizetökre bízott várakat vagy erődöket is hűtlenül az ellenség kezeibe játszották.

Ily viszonyok uralkodtak Pápán is az 1600-ik év tavaszán; a német, francia és vallon zsoldosok, kiknek száma a 3000-et megközelítette, zsoldot már több mint féléve nem kapván, rakonczátlankodni kezdettek s türelmetlenül sürgették követelésök kielégítését, mely némelyek szerint 60.000 arany forintnyi kerek összeget tett; az elégületlenek élén a vallonok állottak, kiknek száma — mintegy 1500 fő — a legnagyobb, s követelésök a legrégibb volt.

A vár kapitánya ez időben Maroth Mihály nevű magyar vitéz²⁾ volt, alkapitányok Slakovics Farkas és Bakács Sándor; a magyar katonák

¹⁾ Nádasdy levéltár; Okiratok. Fasc. 7. Nr. 20.

²⁾ Némely forrásokban tévesen Maruttinak neveztetik s olasz származásúnak mondatik.

száma azonban felette csekély volt, néhány környékbeli nemes, azok fegyveresei és csekély számú magyar zsoldos.

Maroth idejekorán jelentést tett, úgy a császári fővezérletnek, mint a bécsi hadi tanácsnak, ez állapot tarthatatlanságáról, de csak hosszú idő után ért el annyit, hogy a hadi tanács 2—3 havi hátralék kifizetését ajánlotta; a vallonok által fölizgatott védőrség azonban ez ajánlatot el nem fogadta s az egész hátralék kifizetését követelte; ellenkező esetre avval fenyegetőzván, hogy Pápát a töröknek átadják s a francziákkal együtt török szolgálatba állanak.

A császári fővezérlet erről tudomást nyerve, a vallonokat német őrséggel akarta fölváltani, hogy Pápát ily módon megmentse; a vállalat Hofkirchen ezredesre bízott, ki 5 zászlóval Pápara indult; de a kapukat már zárva találta s miután a vallon őrség a bebocsátást megtagadta, eredmény nélkül tért Győrbe vissza.

Az elégtelen zsoldosok ugyanis az első császári csapat megpillantásakor tisztában voltak a fővezérlet szándékaival s nyílt lázadásban törtek ki; Maroth Mihály várparancsnokot, az alkapitányokat, a magyar nemeseket és velök nem tartó magyar és német tiszteket börtönre vetették, s parancsnokul egy La Motte nevű, pártjokon álló franczia tisztet választottak. Egyúttal követséget küldöttek a székesfehérvári pasához, felajánlván, hogy a várat 100,000 aranyért átadják, kikötvén egyszersmind, hogy a várból török fedezet alatt Törökországon vagy Olaszországon át a tengerig szabadon elvonúlhassanak. Végül felajánlották, hogy a császári fővezért, Schwarzenberg tábornagyot, midőn a zsold kifizetése végett Pápán megjelenik, elfogják és a törököknek átszolgáltatják.

Mire Hofkirchen ezredes Pápa előtt megjelent, e követek már Fehérváron, s a vár kapui zárva voltak.

A császári sereg távozása után a vallonok tovább dúltak Pápán; az elfogottak családjait, az előkelőbb polgárokat s a velök nem tartó katonákat bebörtönözték, a házakat kifosztották s a rablott értékeket egy házban fölhalmozva, őrizet alá vették. Egyidejűleg fogoly törököket küldtek a fehérvári pasához alkudozás végett, velök adván a császári zászlót is.

Maroth Mihály még a fogságban is kísérletet tett, hogy őket jobb útra térítse; a foglyok kiszabadítására átadta egész vagyonát, 1800 aranyat, a lázadóknak; de ezek most 8000 aranyat követeltek a foglyokért; kiknek száma 1000 lélek volt, s miután Maroth több pénz fölött nem rendelkezett, a foglyok továbbra is a börtönökben maradtak.

A székesfehérvári török parancsnok, Dervis pasa, óvatos ember volt s előbb túsokat követelt s egyszersmind jelentést tett úgy a szul-

tánnak mint a nagyvezírnek.¹⁾ Miután a túsok Székesfehérvárott megérkeztek, az egyezés megkötöttet s Dervis pasa 10,000 arany előleget adván,²⁾ a vár átadása június 25-ére megállapított; a pasa rögtön intezkedett arra is, hogy Pápa közelében — minden eshetőségre készen állva — egy nagyobb török had gyülekezzék.

Ez alatt a császári fővezérlet is megmozdult s előbb Petz császári követet küldötte a várba alkudozások végett, ki a vallon-francia zsoldosokat, hátralékoknak néhány nap alatt való kifizetését ígérve, újbóli engedelmességre volt fölszólítandó; midőn pedig a vallonok a császári biztost a várba be sem bocsátották, egy 2000 főnyi gyalogságból s 1000 Kollonics-lovasból álló had élén maga Schwarzenberg indult Pápa alá.

A császári biztos most június 10 én a sereg élén hirdette ki a falakon álló lázadóknak korábbi megbízatását; de a vallonok csak gúnnyal és szitkokkal válaszoltak. Schwarzenberg erre előkészületeket tett a vár megmászására; de a lázadók résen állottak s a malmokban 300 muskétást lesbe állítva, a közeledő oszlopot hátban megrohanták, szétverték, a tüzéreket és műszaki embereket (Zeugleute) pedig felkoncizolták. Schwarzenberg átlátva, hogy ily módon mit sem végezhet, visszavonult Győrbe. Az egész vállalatnál csak a Kollonics-huszároknak sikerült csel útján 25 magyar foglyot megszabadítani, kiktől megtudta Schwarzenberg, hogy a vallonok közt viszály és egyenetlenség tört ki.

Schwarzenberg most egy újabb, ostromszerekkel is bőven fölszerelt, 3000 főnyi számerejű hadat küldött Pápa alá, mely június 24-én újabb kísérletet tett a vár kézrekerítésére; de bár az ostromló hadnál levő vallonok egy része, társaik gazságát megszegyenítő, oly vitézül küzdött, hogy a falakra is följutott, a lázadók kétségbeesett védelmén a második kísérlet is megtört.

A fehérvári pasa azonban nem rendelkezett elég pénzzel, hogy a kikötött díj felét előre lefizesse és a nagyvezír sem válaszolt még levelére, minék folytán az átadás nem történt meg; de addig is a várat a törökök látták el élelemmel, mit a vallonok azzal háláltak meg, hogy az üres kocikat magyar és német foglyokkal, továbbá fogoly nőkkel és gyermekekkel rakták meg, kik ily módon török rabszolgaságra jutottak.

Ez alatt Maroth titkos levelezés útján tudatta Schwarzenberggel mindazt, mi a vár sikeres ostromlására szükséges volt. Végre a fővezérlet döntő lépésre határozó el magát. Schwarzenberg tábornagy egy 9000

¹⁾ Istvánffy XXXII. k. 751. l.

²⁾ Hammer II. k. 633.

főnyi, tűzérsséggel és ostromszerekkel ellátott sereg élén indúlt Pápára, hol július 12-én megérkezvén, a várat 3 ütegből rögtön lövetni kezdé; a lázadók kirohanásokkal feleltek, de annak daczára, hogy ily alkalmakor bámulatos elszántsággal harczoltak, érezték, hogy a védelem vége felé közelget s Dervis pasánál a fölmentést sürgették; a török vezér azonban, ingatag jelleméhez képest, folyton habozott s kellő nyomatékkaal föl nem lépett.

Július 26-án a császáriak a malmokat is elfoglalták s evvel Pápa körül volt zárolva; a következő napokban az ostrommunkálatok fokozott erővel folytattatván, azok az árokig értek, a várban pedig éhség kezdett mutatkozni.

Július 29-én a támadó művekbe az erősbítésül most érkezett Mörs-purg ezred rendeltetett; de a legénység legnagyobb része részeg levén, a vallonok rajtok ütöttek és egész századokat koncizoltak föl. Az ez által támadt lármára Schwarzenberg is a helyszínére sietett, de egy vallon golyó által találva, holtan rogyott össze. Benne a császári sereg egyik jeles vezérért vesztette el, ki nem érdemelte, hogy lázadók golyója által müljon ki.

Az ostromló sereg parancsnokságát most Nádasdy Ferencz vette át s a következő napon intézett nagy kirohanást erélylyel verte vissza; a lázadók közül 300 esett el vagy jutott fogságba. A bécsi udvari hadi tanács azonban nem bízott a magyar vezérben, ki pedig helyét fényesen megállta és a sziléziai származású Réder Menyhértet küldte Bécsből a parancsnokság átvételére; ¹⁾ Nádasdy szerényen félrevonúlt s a lovasság vezérletét vette át.

Időközben a várban az éhség teljes erővel kitört, mire a lázadók szökést határoztak, mely augusztus 9-ike éjjelen volt régbemenendő. De Nádasdy huszárörjáratái ezt észrevették, mire Nádasdy és Kollonics az összes magyar, Thurn gróf pedig a német lovassággal fölkerelkedve, a szökevényeknek útjokat állották.

Borzasztó vérengzés keletkezett most; a 2000 lázadó tervök fölfelezését látva, előbb 100 társukat, kikre gyanakodtak, önmaguk koncizolták föl, majd minden irányban menekülni próbáltak; 200 véletlenül a császári tábornak tartott, hol a gyalogság által részben elfogatott, részben levágotott; a többi a lovasság által üldözött; Kollonics maga vágta le La Motte lázadó főnököt, ki eddig az egésznek lelke volt; Nádasdy pedig a leufeldi carthause-nál(?) szoritotta közre a lázadók zömét, kik közül több száz maradt a helyszínén.

¹⁾ Fessler Geschichte der Ungarn. VII. 451. l.

Az elesett lázadók összes száma körülbelül 1000-re rúgott, 500—600 menekült Fehérvárra s 400—500 jutott fogságba. Maroth Mihály várkapitányt a lázadók magokkal czipelték, de Nádasdy lovasai kiszabadították s a táborba vitték.

A császári had most bevonult Pápára, hol a foglyok megszabadítottak, a sebesült vallonok pedig az akkori szokáshoz képest összevagdaltattak.

A lázadók Pápán annyira beleélték magokat a török szolgálatba való átlépés gondolatjába, hogy igen sokan török módra éltek és öltöztek, sőt egy leírás szerint «asszonyok dolgában még a törökökön is túltettek». Az elmenekültek azután csakugyan török szolgálatba léptek s ott rendkívüli kegyetlenségök által tüntek ki.

De szörnyű sors várt az elfogottakra; azok a császár iránti hűségben megmaradt vallon társaiknak adattak ki s általok a legválogatottabb s legborzasztóbb kínzások közt végeztettek ki. A vallonok csoportokat alkottak, melyek mindegyike más és más módot talált a kínzásra; az egyiknél a fogoly tagjait lassan és egyenkint vagdalták le; a másiknál a tagokat egyenként izzó parázzson elégették; szíjjakat hasogattak belőlök s azokból korbácsot forva addig korbácsolták, míg mozogtak; vaskapcsokba hajigálták, vagy kerékbe törték; forró szurkot csöpögtettek testökre, a sebekre pedig eczetet öntöttek, vagy sót és borsot hintettek; nyakig földbe ásva, fejekre nehéz vasgolyókkal pénzbe kugliztak; levágott lovak bőrébe varrták, úgy hogy fejök hátúl kinézett, azután a bőrt tűzhöz téve, a megkínzott szörnyű arczfintorgatásán mulattak; a kapesokon vagy kerekeken függőket társaik sült húsának evésére kényszerítették stb.

Ez volt a vallon lázadás vége.

Szulejmán pasa kudarcza Lugosnál. Báthory Zsigmond, az állhatatlan fejedelem, az 1598-ik évi ápril hó 10-én adta át Erdélyt és az általa bírt magyar részeket II. Rudolf császár megbízottainak. *Szulejmán*, temesvári pasa, ezt megtudva, azon igyekezett, hogy a császár által alig átvett magyar részek főbb helyeit elfoglalva, azokból minél többet birtokába ejtse. Először is Csanád ellen fordult s azt 4 löveggel lövetni kezdé; de Lugossy Ferencz kapitány már előbb hallott Szulejmán szándékairól és Király György nagyváradi parancsnoktól gyors követ útján segélyt szorgalmazott. A segélyhad ép jókor érkezett meg, hogy a törököt Lugossyval egyszerre megtámadja; a török ennél fogva az ostromot félbenhagyta s a vidéket pusztítva, Temesvárra visszavonult.

Hallott erről *Bárczy András*, a lugosi és karánsebesi várak parancsnoka s gyanítva, hogy Szulejmán legközelebbi vállalata Lugos ellen fog

irányulni, cselről gondolkozott, hogy Szulejmán nála még a csanádinál is nagyobb kudarcot valljon.

E végből néhány temesvári magyar szökevénynyel alkudozásba bocsájtkozott, hogy a törököt törbe ejtse. Ezek szívesen vállalkoztak, s Szulejmannak kémekül és vezetőkül ajánlkoztak arra az esetre, ha Lugost megtámadni szándékában volna. Szulejmán kapott az alkalmon, a tett ajánlatot elfogadta s július 6-án 1000 lovassal és 1000 gyalogossal megindult Lugos ellen.

Bárczy pontosan értesülvén arról, hogy a török, mely úton közeledik, s mely oldalon szándékozik támadni, ez oldalt erősen megszállatá, azon felül pedig 200 muskétást egy cserjésben lesbe állított, meghagyván nekik, hogy csak akkor támadjanak, mikor a védőrség kirohanást intéz, amikor is azután az adott jelre a török hátába törjenek. Végre a Temesen átvezető hídhöz őrséget rejtett, mely a hidat a törökök átkelése után mögöttük szétrombolja.

Napköltekor érkezett Szulejmán Lugos alá s rögtön rohamot intézetett; Bárczy mindaddig, míg elég világos lett, csak tűzharcot folytatott, de ekkor azután a kaput felnyitatta, a cserjésben állóknak a jelet megadatta és csapataival kirohant. A törökök vitézül harczoltak, de midőn tapasztalák, hogy úgy előlről mint hátulról megtámadtatva kelepcebébe jutottak, a kétségbeesés dühével és elszántságával védték magokat. De hiába! Számuk mindinkább apadt, s nem maradt egyéb menedék, mint a futás. A Temeshez érve, rémülve láták, hogy a híd eltűnt, de Bárczy lovasai nyomukban levén, nem volt más választás, mint magokat a Temesbe vetniök; a habozókat az üldöző magyarok a kard élére hányták; sokan fulladtak a Temesbe s maga Szulejmán is csak nagy bajjal bírt menekülni.

481 török fő tüzetett az ütközet után Lugos falaira, 250 vált hadi fogolylyá, köztök Ibrahim aga, a török lovasság vezére, ki magát azután 8000 aranyért váltotta meg; 3 török zászló került a győzők kezeibe.

A magyarok vesztesége csekély volt; a tisztek közül csak egy, Joseffy János, halt meg sebeiben.

Tata megrétele a töröktől, 1598 augusztus 1-én.

A fővárosiaknak újabb időben kedvencz kiránduló helyévé vált Tata, melynek régi várából még ma is nagy rész — különösen a belső fellegvár, melyben most az Eszterházy-uradalom némely hivatalai s ha nem családunk, a levéltár van elhelyezve, továbbá mindkét körfal a rendkívül széles és mély várarkával, mely a nagy tó vizéből zsilipek segítségével ma is egészen megtölthető — fennáll, hajdan történeti nevezetességű hely s nem egészen kemény harczok színhelye volt.

A következőkben közlünk egy lapot Tata történelméből.

A XVI. század utolsó éveiben a császári fővezérlet nagy buzgalmat fejtett ki arra, hogy a török kézen levő magyar várakból minél többet visszaszerezzen; ezek közé tartozott Tata is.

Báró Schwarzenberg Adolf, császári tábornagy Komáromból az 1598-ik év július hó 30-án indult Tata megvételeére. A had, melyet Tata alá vezetett, 4 ezred vallon és francia zsoldosból, 1400 huszárból, 1000 Kollonics magyar lovasból, 700 vallon vértésből és 16 lövegből állott.

A tikkasztó hőség s víz hiánya miatt azonban a sereg — az elővédet képező 600 huszár kivételével, kik Tata előtt még az nap este megjelentek — csak másnap, azaz július 31-én délután 4 órakor ért a vár alá.

A gyalogcsapatok a várnak a város felőli árka előtt ütöttek táborn s futó-árkokat vonva, a tüzelést a vár ellen rögtön megkezdették; úgy látszik igen közel juthattak a vár alá, mivel a jelentések szerint a 230 főből álló török védőrség a tüzet alig viszonzta, visszavonult s magát hosszabb ideig nem mutatta.

Schwarzenberg tábornagy a védőrség félrevezetése czéljából ugyanez oldal előtt 30 sánczkosarat állíttatott föl s tüntető munkássággal több löveggátot építtetésébe kezdett; a hatás nem is maradt el, mivel rövid idő múlva a vár ágyúi ez oldalon állottak s a tüzelést megkezdették. Az éj beálltával azonban Schwarzenberg a sánczkosarakat egész csendben a vár déli oldalán, a nagy melegforrás, illetőleg a tó mellett fekvő magaslatra (jelenleg a tóvárosi úgynévezett tópart-sétány) vitette s ugyanott egy 10 nehéz lövegből álló üteget helyeztetett el; ez intézkedések szerint a támadás czélpontja a vár jobb szárnyát képező — most már romban levő — bástya lett.

Augusztus 1-e hajnalán a tűz a nagy ütegből és az oldalékok pász-tázására fölállított 6 lövegből teljes erővel megkezdett s reggel 6 óráig szakadatlanul folytattatott. Ekkor a bástyán már oly nagy rés mutatkozott, hogy az árok részben betemetve s a bástya létrák nélkül is meg-mászható volt.

A négy ezredes ekkor sorsot húzott, hogy melyik jut elsőnek a rohamra; a sors Mörspurg ezredet találta, ki ezrede első zászlóaljának élén a rohamot megkezdette; a nagy üteg ez időre a tüzet megszüntette. De a török védőrség elszántan védelmezte a részt, s a rohanó oszlopot részint heves tüzeléssel, részint kövekkel, égő szurokkal stb. fogadván, visszaverte. Nem volt szerencsésebb a másik három zászlóalj sem, melyek egy óra lefolyása alatt egymásután szerencsét próbáltak.

Ekkor szünet állott be, mit Schwarzenberg ügyesen fölhasználva a

rés körül összetömörült törökökre mind a 16 lövegből összetüzet adatott a hatás nagyszerű volt; a törökök egy része elesett, másrésze a réstől elhúzódtott, s Mörspurnak most alkalma nyílt egy újabb és sikeresebb rohamra; az nem is késett, s a vallonok rövid pillanatok múlva a résen, majd a mellvéden állottak. A törökök a folyton utántóduló vallonoknak ellenállani képtelen lévén, a torony (fellegvár) irányában futásnak eredtek; de csak mintegy 100 jutott a toronyba, a többi leváगतott. A parancsnokló bég szökést próbálva, kötélén a vár árkába ereszkedett, de észrevétetvén, lelövetett.

A torony hozzáférhetlen lévén, a 100 török ott egész nap biztonságban volt; éjjel azonban a megmászásra minden előkészület megtétetvén augusztus 2-án reggel a torony is bevétetett s a törökök felkonczoltattak.

Mörsprung ezrede csak a résnél 30—40 halottat s több mint 100 sebesültet vesztett. A törökök közül csak 3 menekült el. A várban 36 löveg esett zsákmányul.

Schwarzenberg az árkot kitisztította, a rést beépítette, s az egész erődöt védelemre újra berendezte. Majd 40 hajdúból s 25 vallonból álló csekély védőrséget hagyva vissza, a következő éjjel Gesztes alá vonúlt.

Válságos helyzet; egy epizód a hétéres háborúból.

Az 1759-ik évi április hó 13-án Palásty Ferencz ezredes, a Baranyay huszárezred parancsnoka, Gemmíngen altábornagytól parancsot kapott, hogy 2 századdal Marienburgba menjen s az ellenség állását és esetleges mozdulatait megfigyelvén, neki kimerítő jelentést tegyen. Palásty megindúlt, de Marienburg elé érve kellemetlenül tapasztalá, hogy nemcsak a városka már meg van szállva a poroszok által, de sőt a minden irányban előnyomuló oszlopok már a csapat visszavonulását is lehetetlenné tették. Palásty tehát Brűxnek tartott, hol osztrák csapatokat vélt találni; valóban nem is csalódott, mert Brűx közelében egy század Eszterházy-huszárral, egy dragonyos-századdal és egy horvát zászlóaljjal találkozott, melyek azonban a poroszok által már folyton szorongattattak. Palásty azonnal átvette a parancsnokságot ezek fölött is, s velök egy előnyös fölállításba vonúlva, estig tartotta magát.

Az éj beálltával Palásty a poroszokat kikerülendő, Laun felé vonúlt, de reggelre azon vevé magát észre, hogy ismét egy porosz fölállítás közé jutott, s a további előnyomulásról szó sem lehet. A szemben álló ellenséges csapatok parancsnoka most főlshóllttatá Palástyt, hogy csapatával együtt adja meg magát, mert különben összelöveti.

Palásty közölte e főlhívást csapataival, a maga részéről kijelentvén,

hogy ő inkább halni kész, semhogy magát megadja, s buzdítá őket is, hogy nincs oly veszélyes helyzet, melyből a bátorság ki ne segítene. A csapatok szavait éljenzéssel fogadák. A következő pillanatban huszárait tulajdon testvére vezetése alatt — ki ott mint százados szolgált — a legközelebb levő ellenséges csapatok ellen rohamra indította s mire a meglepett ellenség felocsudott, már érezte a magyar huszár kardja élett; Palásty pedig a gyalogszázalját a dragonyosok födőzete alatt egy közeli erdőbe vezeté, melynek szegélyeit megszállatta. Palásty százados ez alatt rohamot roham után intézett, s midőn látá, hogy az erdő megszállása be van fejezve, maga is az erdő mögé vonúlt.

A poroszok dühösen rontottak most az erdőnek, de ott oly heves tűz által fogadtattak, hogy az első roham nyomban megtört; most egy újabb s nagyobb rohamot intéztek az erdő ellen, de ekkor előre tört Palásty ezredes a 4 lovas századdal s a támadó poroszokat egy remekül végrehajtott rohammal oldalba fogva, azokat teljesen szétverte és hátrább álló saját csapataikra vetette, mi által ezek is rendtelenségbe jutva, a futókhoz csatlakoztak. Palásty egy porosz törzstisztet és 60 porosz huszárt fogott el, az elesett és megsebesült poroszok száma a kétszázat megközelítette. Maga 27 halottat veszített. Erre az út megnyílt s Palásty néhány órai menet után biztos helyen pihenőt tartott; majd menetét éjjel is folytatva, reggelre a támogatására siető Brentano altábornagy csapataival egyesült.

Sikerült hadicsel. Az 1814-ik évi hadjáratban egy magyar huszárszázad Relingen irányában azon feladattal küldetett ki, hogy a nevezett helység mellett a Saar folyón átvezető gázlót vizsgálja meg, azután pedig az ellenségről híreket szerzendő, Metz felé igyekezzék előnyomúlni.

A század január 10-én indult meg, Relingen mellett meghált, s 11-én majdnem Metz alá érve, egy francia tűzérvonatot megtámadott, több foglyot ejtett, számos lovat zsákmányolt s azután visszafordult. Pontigny-nél azonban, hol útja a Ried hídján átvezetett, időközben francia gyalogság érkezett meg, mely a hídat is megszállotta; ekkor kapja egyik járőrétől a jelentést, hogy Metz felől is nagyobb ellenséges oszlop közeledik. Az országúton vonatok állottak, átvágtatni nem lehetett, kerülő út a századot útjától igen messze eltértette volna; csak csel segíthetett.

A százados egy francziául beszélő tisztjét egy trombitással, mint hadi követet, a hídhöz küldé s azt állítatván, hogy e század egy osztrák nagyobb oszlop elővédéhez tartozik, a küzdelem elkerülése céljából a híd és helység átadását követelte. Az ellenséges csapat parancsnoka, Ricard

ezredes, a harcz fölvételét csapata számára nem tartván kedvezőnek, rövid habozás után beleegyezett s az útat szabaddá tétette.

Ép jókor, mert a század a Metz felől közeledő ellenséges csapat lovas járőreit már alig bírta magától távol tartani s helyzete perczről-perczre válságosabbá vált. Így azonban az út megnyitvatván, a század a hídon ügetésben átment s áthaladt a helységen is, melyet a francia csapat ép akkor hagyott el; a helységen túl a század vágta ugratott be és sietett a veszedelmes helyet maga után hagyni; este 10 órakor ezredénél szerencsésen megérkezett.